

Ks. Manfred Uglorz

Adam – Chrystus

(Komentarz do Rz 5,12-21)

Kontekst religijno-literacki

Wiersz 12. piątego rozdziału Listu apostoła Pawła do Rzymian rozpoczyna nowy fragment, obejmujący dziesięć wersetów. Jego motywem przewodnim jest dialektyka ludzkiego grzechu i Bożej sprawiedliwości, sądu i łaski, śmierci i życia, powiązana z typologią pierwszy człowiek (Adam) – Chrystus. Apostoł Narodów powraca w nim do poruszonego już wcześniej tematu. W rozdziale 1. i 2. Listu do Rzymian pisał o grzechach pogan i Żydów. W rozdziale 3. stwierdził: „*Wszyscy zgrzeszyli i brak im chwały Bożej*” (Rz 3,23). Trzeci rozdział Listu do Rzymian poświęcony jest jednak głównie sprawiedliwości Bożej, która objawiła się teraz (νυνί) niezależnie od prawa, sprawiedliwości dla wszystkich wierzących (εἰς πάντας τοὺς πιστεύοντας). Począwszy od wiersza 12. znowu mówi o grzechu całej ludzkości. Czyni to jednak w innym kontekście. Jednakże apostołowi Pawłowi nie chodzi jedynie o przypomnienie, że wszyscy ludzie są grzeszni, lecz przy pomocy typologii pierwszy człowiek – Chrystus pragnie pokazać, jak wkroczyła w grzeszny świat łaska Boża i jak Bóg w Chrystusie realizuje swoje zbawcze dzieło.

W Ewangelii św. Mateusza spotykamy się z dość niewyraźną typologią Mojżesz – Chrystus. W Ewangelii św. Jana jest ona wyraźniejsza. Nigdzie jednak poza pismami apostoła Pawła nie spotykamy się z typologią Adam – Chrystus. W listach Wielkiego Apostoła spotykamy się z nią w Rz 5,12-21 oraz 1 Kor 15, 22.45-49. Występuje także w niezbyt ostrej formie w Flp 2,6. Jak dotąd nie odkryto wyraźnych analogii w literaturze pozabiblijnej do typologii Adam – Mesjasz. Wydaje się, że pomysłodawcą typologii Adam – Chrystus jest sam apostoł Paweł. Tkwi jednak ona swoimi korzeniami w żydowskiej apokaliptyce czasów apostoła Pawła, przede wszystkim w przekonaniu, że po obecnym eonie grzechu nastąpi nowy, eon sprawiedliwości i pokoju, eon panowania Boga. Pewnego rodzaju analogią dla myślenia apostoła Pawła, szczególnie podczas pisania 15. rozdziału 1. Listu do Koryntian, są słowa Filona z Aleksandrii (ok. 20 przed Ch. do ok. 40 po Ch.): „»Utworzył Bóg człowieka wzięwszy proch ziemi i tchnął w oblicze jego dech żywota: i stał się człowiek istotą żyjącą«. Są dwa rodzaje ludzi: jeden człowiek niebieski, a drugi ziemski. Niebieski człowiek został stworzony na podobieństwo Boga i dlatego nie uczestniczył w skazitelnej i w ogóle ziemskiej substancji. Człowiek ziemski powstał z rozproszonej materii, nazwanej przez Pismo mułem ziemi. O pierwszym człowieku nie mówi Pi-

smo, że został utworzony, ale odwzorowany na podobieństwo Boga, a człowiek ziemski został uformowany, lecz nie jest tworem artysty”¹.

Niebieski człowiek Filona jest ideą, wzorem i nigdy nie doszło do jego wcielenia. Właściwie jest pierwszym człowiekiem, Adam zaś drugim i ten drugi człowiek jest praojcem rodu ludzkiego². Chociaż apostoł Paweł nazywa Chrystusa obrazem Boga (εἰκὼν Θεοῦ – 2 Kor 4,4), to jednak według Wielkiego Apostoła jest On drugim człowiekiem (1 Kor 15,47), a właściwie ostatnim, eschatycznym Adamem (ἔσχατος Ἀδάμ – 1 Kor 15,45), na obraz którego winien – zgodnie ze starochrześcijańską parenezą chrzestną – odnawiać się każdy człowiek (Kol 3,9n; Ef 2,15; 4,24). Zdaje się, że apostoł Paweł podjął dyskusję z funkcjonującą w jego czasach koncepcją na temat antropogenezy. Pewne jest, że zinterpretował ją chrystologicznie.

Ze względu na trudności w interpretacji literacko-religijnego materiału porównawczego, nie został jeszcze do końca wyjaśniony związek typologii pierwszy człowiek – ostatni Adam z mitologicznymi koncepcjami o praczłowieku. Jednakże zdecydowanie pewni jesteśmy, że Pawłowy ἔσχατος Ἀδάμ nie jest powtórnie wkraczającym w historię pierwszym Adamem (*Adam redivivus*), lecz objawionym u kresu dni Synem Bożym³.

Konstrukcja i argumentacja apostoła Pawła w 5. rozdziale Listu do Rzymian nieco odbiega od stylu poprzednich i 6. rozdziału. W 5. rozdziale Wielki Apostoł jakby traci na chwilę sprzed oczu anonimowego rozmówcę, którego kwestie wyprzedza i odpowiada na jego domniemane pytania (por. np. Rz 4,9; 6,1.2).

W Liście do Rzymian 5,12-21 apostoł Paweł posługuje się często stosowaną przez uczonych w Piśmie metodą, polegającą na porównaniu większego do mniejszego (qal-wachomer)⁴. W omawianym fragmencie Chrystus porównany został do pierwszego człowieka, Adama. Chrystus jest negacją negatywnego Adama. Apostoł dzięki tej konstrukcji myślowej otrzymał pozytywny obraz eonu jaki zapoczątkowany został w Chrystusie.

¹ Filon z Aleksandrii, *Alegorie praw* (Νομῶν ἱερῶν ἀλληγορία, I, 31). w: Pisma, Warszawa 1986, s. 92. Filon interpretując 1 Mż 1-2 w świetle filozofii Platona. Nie bierze pod uwagę, że opisy stworzenia człowieka z 1. rozdz. oraz z 2. rozdz. 1 Mż należą do dwóch różnych tradycji, lecz że są opisami stworzenia dwóch różnych ludzi.

² Filon z Aleksandrii, *O stworzeniu świata* (Περὶ τῆς κοσμοποιίας, 146). w: Pisma, Warszawa 1986, s. 73.

³ Käsemann E., *An die Römer*, Berlin ³1974, s.136.

⁴ Müller H., *Der rabbinische Qal-Wachomer-Schluß in paulinischer Typologie*, ZNW 58 (1967).

Egzegeza

Wiersz 12

Διὰ τοῦτο ὡσπερ δι' ἑνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διῆλθεν*, ἐφ' ᾧ, πάντες ἥμαρτον –

Dlatego jak przez jednego człowieka grzech wkroczył na świat, a przez grzech śmierć, tak i na wszystkich ludzi przyszła śmierć, wszyscy bowiem zgrzeszyli;

Apostoł Paweł wprowadza nową myśl od partykuły wprowadzającej: διὰ τοῦτο. Użycie jej zakłada nawiązanie do tematu, który został już poruszony. Niełatwo zdecydować, czy Apostoł nawiązuje do wiersza poprzedniego, czy też do fragmentu, w którym wcześniej poruszony został temat grzechu (Rz 2,1nn; 3,9nn). Raczej nawiązuje do myśli zawartej w poprzedniej perykopie, wszak jest wątpliwe, aby apostoł Paweł sądził, iż słuchacze dokładnie pamiętają to, co zostało już znacznie wcześniej przeczytane przez lektora. Przede wszystkim Wielki Apostoł już w 4. rozdziale na nakreślonym w 2. rozdziale ciemnym tle sytuacji ludzkości, poruszył wątek soteriologiczny. Kontynuowany jest on w pierwszych jedenastu wierszach 5. rozdziału. Chociaż w Rz 5,12-21 apostoł Paweł pisze o śmierci, która wkroczyła w świat na skutek grzechu Adama, to jednak głównie chce zwiastować usprawiedliwienie dane w Chrystusie. Partykuła wprowadzająca διὰ τοῦτο łączy z sobą myśli Apostoła zawarte w Rz 5,1-11 z 5,12nn.

Zdanie rozpoczynające rozwiniętą przez apostoła Pawła typologię, tylko w części wprowadza w zamierzoną myśl. Druga jej część dopiero znajduje się w wierszu 18 i 19. Nie zostaje tu wymienione imię pierwszego człowieka, ale nie ulega wątpliwości, że jest nim znany z pierwszych kart Biblii Adam. Apostoł dość łatwo przeszedł nad trudnościami egzegetycznymi, z jakimi spotykamy się przy lekturze biblijnych relacji stworzenia pierwszych ludzi. Pawłowi jednak nie chodziło o antropogenezę, lecz o stworzenie kontekstu dla zbawczego dzieła w Jezusie Chrystusie. Myśl, że przez jednego człowieka, konkretnie – przez pierwszego człowieka na świat przyszedł grzech, nie jest zupełnie nowa i nie po raz pierwszy spotykamy ją u apostoła Pawła. Paweł zaczerpnął ją z literatury apokryficznej oraz żydowskiej apokaliptyki (np. 4 Ezdr 3,7.21nn; 7,118; Ap Bar 17, 3; 23,4; 48,42; 54,15.19).

W Księdze Mądrości Syracha czytamy: „Początek grzechu przez kobietę i przez nią też wszyscy umieramy” (25,24). Syracyda widzi genezę grzechu nieco inaczej aniżeli apostoł Paweł. Wielki Apostoł obarcza winą Adama, Syracyda zaś kobietę. W wypowiedzi Syracydy chodzi niewątpliwie o pierwszą kobietę.

* 1881 – εἰσῆλθεν

Wskazuje na to synonimiczna budowa jego wypowiedzi. Z powodu grzechu pierwszej kobiety wszyscy umieramy. Zarówno Syracyda jak i Paweł winą za grzech i śmierć obciążył pierwszych ludzi, z tym, że apostoł Paweł Adama, Syracyda zaś – jak zostało wyżej powiedziane – Ewę. Według judaizmu czasów Wielkiego Apostoła, w odróżnieniu od pierwotnego jahwizmu (por. 1 Sm 2,6), Bóg nie jest sprawcą śmierci. Autor Księgi Mądrości pisze: „Bóg śmierci nie uczynił i nie cieszy się ze zguby żyjących” (Mądr 1,13). Błędne życie jest dążeniem do śmierci (Mądr 1,12). Bezbożni ściągną na siebie śmierć przez słowo i czyn (Mądr 1,16). Bóg stworzył ludzi do nieśmiertelności (Mądr 2,23). Jest więc rzeczą oczywistą, że w czasach apostoła Pawła funkcjonowało przekonanie, że śmierć genetycznie jest związana z grzechem pierwszych ludzi.

Apostoł Paweł stwierdza, że przez jednego człowieka na świat przyszedł grzech. Apostoł w listach swoich często używa terminu grzech (ἀμαρτία). Szczególnie często występuje on w Liście do Rzymian. Słowo ἀμαρτία pochodzi od czasownika ἀμαρτάνω (*rozmijać się z celem*). W Nowym Testamencie na oznaczenie niewłaściwego postępowania człowieka oraz defektu i braku w jego naturze, używane są jeszcze dwa inne słowa, a mianowicie: ἀδικία (*nieprawość*) oraz παράβασις (*wykroczenie, przestępstwo*). W pismach apostoła Pawła słowo ἀμαρτία nie oznacza grzechu jednostkowego, konkretnego wykroczenie przeciwko woli Bożej, lecz przede wszystkim dynamiczną moc i siłę drzeмиącą w człowieku i powodującą, że postępuje on niesprawiedliwie. Dlatego w *corpus Paulinum* często słowo ἀμαρτία jest personifikacją siły, która wkroczyła w świat i powoduje, że człowiek grzeszy.

Słowo ‘świat’ (κόσμος) nie oznacza u apostoła Pawła ogółu rzeczy stworzonych przez Boga, tego co widzialne i niewidzialne. Raczej znaczy świat opanowany przez zło oraz oznacza sferę ludzkiego życia⁵. Paweł zna jeszcze słowo κτίσις (*stworzenie*) i pod tym słowem rozumie wielkie dzieło Boże, które powstało dzięki stwórczemu Słowu Boga. Odrodzony człowiek jest nowym stworzeniem (καινή κτίσις)⁶.

W sferę życia ludzkiego wkroczył grzech, moc i siła, która spowodowała rozdarcie pomiędzy Bogiem a człowiekiem. Stało się to przez pierwszego człowieka, Adama. Apostoł Paweł nie opisuje jak się to stało, lecz jedynie stwierdza, że przez Adama na świat wkroczył (εἰσηλθεν – aor. od εἰσερχομαι) grzech. Od tej chwili niezależnie od człowieka, grzech panuje w sferze ludzkiego życia. Wkroczenie grzechu spowodowało także przyjście śmierci (θάνατος). Grzech zmienił więc radykalnie egzystencję człowieka. Pierwszą ofiarą grzechu był sam Adam. I chociaż apostoł Paweł nie pisze wprost, że pierwszy człowiek uniknąłby śmierci, gdyby nie zgrzeszył, to jednak pośrednio myśl taką można wysnuć z komentowanych słów. Pozostaje jednak kwestią otwartą, czy apostoł Paweł

⁵ Sasse H., Κόσμος, TWNT, III, s. 893nn.

⁶ Foerster W., Κτίσις, TWNT, III, s. 1032nn.

ma na myśli śmierć fizyczną czy duchową, czy też jedną i drugą. Nie ulega wątpliwości, że na skutek upadku w grzech, Adam umarł. Cała tradycja wczesnochrześcijańska utrzymuje, że Adam wstąpił do szeolu, skąd został wyprowadzony przez Chrystusa⁷. Pytanie o konsekwencje grzechu w sferze fizycznej i duchowej uwzględnia późniejszą refleksję teologiczną. Zarówno w Starym jak i Nowym Testamencie, człowiek jest jednością psychofizyczną. Dualizm antropologiczny w sensie filozofii greckiej nie jest znany Biblii. Według apostoła Pawła, przez upadek w grzech, śmierć wkroczyła we wszystkie sfery życia ludzkiego.

Upadek pierwszego człowieka spowodował, że śmiercią dotknięci zostali wszyscy ludzie. Z powodu grzechu Adama, przez świat przeszła (διῆλθεν – aor. διέρχονται) śmierć.

Ostatni człon wiersza 12. rozpoczyna się od konstrukcji: ἐφ' ᾧ. Od czasów Augustyna trwa spór o sens tej kompozycji przyimka ἐπί z trzecim przypadkiem zaimka ᾧς względnie ᾧ. Od czasów Augustyna też w egzegezie występują dwie różne tradycje interpretacyjne, pod względem gramatycznym poprawne.

Augustyn w oparciu o Rz 5,12-21 wysnuł i skonstruował teorię grzechu pierwotnego i jego skutku. Według Augustyna i części starszych egzegetów, wyrażenie ἐφ' ᾧ znaczy „w którym”, przy czym zaimek odnosi się do Adama, pierwszego człowieka. W tym wypadku sens ostatniej części wiersza 12. jest następujący: w Adamie wszyscy zgrzeszyli i w Adamie przysła śmierć na wszystkich ludzi. Za taką interpretacją przemawia występująca w 1 Kor 15,22 typologia Adam — Chrystus: „*Jak w Adamie wszyscy umierają, tak też w Chrystusie wszyscy ożywieni zostaną*”. Z Augustiańskiej interpretacji wynika, że cała ludzkość zgrzeszyła w Adamie i uczestniczyła w jego czynie, który spowodował wkroczenie grzechu w egzystencję człowieka. Jednakże jeśli przyjmujemy interpretację Augustyna, to wyłącznie w Rz 5,12 występuje myśl o uczestniczeniu całej ludzkości w grzechu pierwszego człowieka. Wskazuje się także na oddalenie w tekście rzeczownika *człowiek* od zaimka ᾧ. W nowszej egzegezie odchodzi się więc od interpretacji Augustyna, chociaż występuje ona jeszcze w niektórych komentarzach⁸.

Duża liczba egzegetów przychyliła się do opinii, że zwrot ἐφ' ᾧ spełnia rolę spójnika przyczynowego ὅτι lub διότι. Rolę spójnika przyczynowego spełnia on w 2 Kor 5,4; Flp 3,12; 4,10. Ostatni fragment wiersza 12. należy więc przetłumaczyć: „ponieważ wszyscy zgrzeszyli”. Sens wypowiedzi apostoła Pawła jest

⁷ „...oto Król chwały wyciągnął swą prawicę, ujął nią i obudził praojca Adama...” – *Zstąpienie Jezusa do otchłani* (apokr.). Zob. Starowiejski M.(red), *Apokryfy Nowego Testamentu*, I, s. 449.

⁸ Zdecydowanie przekładu zaproponowanego przez Augustyna broni Nygren A., *Der Römerbrief*, Göttingen 41965, s. 159.

więc następujący: Jak w świat wkroczył grzech przez upadek Adama, a wraz z grzechem wkroczyła śmierć, tak też na wszystkich ludzi przyszła śmierć, ponieważ wszyscy zgrzeszyli. Grzech panujący w świecie jest więc w jakiś sposób związany z upadkiem Adama, jednakże apostoł Paweł nie mówi, że w Adamie wszyscy zgrzeszyli. Ludzkość nie partycypuje w grzechu Adama. Skutek grzechu Adama – śmierć – uaktywnia się w egzystencji każdego człowieka, ponieważ wszyscy ludzie zgrzeszyli. Rz 5,12 nie odpowiada na pytanie, dlaczego cała ludzkość grzeszy i dlaczego w każdym człowieku mieszka grzech (Rz 7,18).

Za opinią, że zwrot ἐφ' ᾧ spełnia rolę spójnika przyczynowego opowiadają się między innymi O. Michel⁹, E. Käsemann¹⁰, U. Wilckens¹¹, K. Romaniuk¹². Również w wielu przekładach Nowego Testamentu na języki współczesne spotykamy tłumaczenie: „ponieważ wszyscy zgrzeszyli”¹³.

Zauważono również ostatnio, że zwrot: ἐφ' ᾧ bardzo często występuje w papirosowych tekstach, opisujących kontrakty. Klauzule warunkujące ważność umowy stron, poprzedzone są właśnie zwrotem ἐφ' ᾧ. Ostatnią frazę Rz 5,12 należało by wtedy przełożyć: „na wszystkich ludzi śmierć przyszła, gdyż spełniło się to, że wszyscy grzeszą”. Taki przekład zakłada więc, że po upadku Adama doszło do kontraktu między Bogiem a ludzkością w Adamie, że uniknie ona śmierci, jeśli nie zgrzeszy. Ludzie jednak kontraktu nie dotrzyмали, przeto również w egzystencję wkracza moc śmierci¹⁴. Interpretacja ta jest bliska obecnie powszechnej.

Z powyższego wynika, że na gruncie filologiczno-gramatycznym nie można rozstrzygnąć, jaki jest sens wypowiedzi apostoła Pawła i jaki powinien być przekład Rz 5,12. Rozstrzygnięcia należy więc szukać gdzie indziej. Należy wziąć pod uwagę teologię Wielkiego Apostoła, szczególnie jego antropologię i hamartologię, oraz szeroki kontekst dla wypowiedzi Pawła.

Kontekstem Rz 5,12 jest typologia Adam – Chrystus, występująca w 1 Kor 15, 22.45-49. Analiza wypowiedzi apostoła Pawła z 1. Listu do Koryntian wykazuje jedynie częściową zbieżność myśli. W 15. rozdziale 1. Listu do Koryntian chodzi o zmartwychwstanie ciał. Konstrukcja myślowa apostoła Pawła zbudowana jest na pewniku: Chrystus zmartwychwstał i jest pierwiastkiem tych, którzy zasnęli

⁹ *Der Brief an die Römer*, ¹² Göttingen 1963, s. 136.

¹⁰ *An die Römer*, s.131.

¹¹ *Der Brief an die Römer*, Zürich; Eisedeln; Köln, Benziger, ²1987, VI/1, s. 306.

¹² *List do Rzymian*, Poznań-Warszawa 1978, s. 137.

¹³ Taką interpretację frazy ἐφ' ᾧ, πάντες ἡμαρτον zaproponował w starożytnym Kościele Orygenes.

¹⁴ Romaniuk K., dz. cyt., s. 139.

(1 Kor 15,20). Z pierwszym człowiekiem związane jest wkroczenie śmierci w egzystencję człowieka. W Adamie więc wszyscy umierają, w Chrystusie zaś zostają ożywieni (1 Kor 15,22). Apostoł Paweł nie pisze dlaczego i w jaki sposób ludzkość umiera w Adamie. To stwierdzenie Wielkiego Apostoła także wymaga wyjaśnienia. Przede wszystkim należy zauważyć, że 1 Kor 15,22 nie jest wypowiedzią hamartologiczna, lecz chrystologiczno-soteriologiczną. Podobnie jest z typologią Adam — Chrystus w 1 Kor 15,45. Z hamartologią posiada związek dopiero wypowiedź apostoła Pawła z Rz 5,12, dla której poszukujemy wyjaśnienia. Kontekst teologiczny także więc nie prowadzi do jednoznacznego przekładu 12. wiersza 5. rozdziału Listu do Rzymian. Wydaje się jednak, że „*wszyscy bowiem zgrzeszyli*” jest najbardziej poprawnym przekładem, jednakże nie należy jeszcze całkowicie rezygnować z przekładu zaproponowanego przez Augustyna, gdyż ciągle wymaga wyjaśnienia aoryst (ἤμαρτον) użyty przez apostoła Pawła w ostatniej frazie. Przyjmując przekład: „ponieważ wszyscy zgrzeszyli” lub „*wszyscy bowiem zgrzeszyli*” należy postawić pytanie: Dlaczego apostoł Paweł, pisząc o aktualnej sytuacji ludzkości, używa czasu przeszłego, a nie teraźniejszego (ponieważ wszyscy grzeszą), skoro w 7. rozdziale w podobnej sytuacji używa właśnie takiego czasu. Czas przeszły zdaje się przemawiać za propozycją Augustyna. W Rz 5,12-21 apostoł Paweł pisze również – co nie jest bez znaczenia dla przekładu oraz interpretacji zaproponowanej przez Augustyna – że dzięki Chrystusowi okazana została łaska (czas przeszły), co nie tylko tłumaczy się przez fakt, że śmierć Jezusa należy już do przeszłości, lecz że łaska Boża w Chrystusie obejmuje zarówno przeszłość jak i przyszłość¹⁵.

Wiersz 13. i 14.

ἄχρι γὰρ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ, ἁμαρτία δὲ οὐκ ἔλλογεῖται μὴ ὄντος νόμου·

ἀλλὰ ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ, ὅς ἐστιν τύπος τοῦ μέλλοντος.

Grzech był już przed prawem na świecie, ale jeśli prawo nie był jeszcze dane, dlatego grzech się nie liczy.

Ale śmierć panowała już od Adama do Mojżesza nawet nad tymi, którzy nie popełnili grzechu podobnego do przestępstwa Adama. Adam jest obrazem tego, który miał przyjść.

W wierszu 13. i 14. apostoł Paweł bliżej wyjaśnia myśl zawartą w wersecie poprzednim. Zdaje się w wierszu 13. nawiązywać do dyskusji uczonych w pi-

¹⁵ Ze względu na opowiedzenie się większości współczesnych egzegetów przeciw Augustynowi, tłumacząc: „*wszyscy bowiem zgrzeszyli*”.

śmie na temat związku grzechu i prawa. Prawo daje poznanie grzechu. Pozwala ono kwalifikować każdy czyn jako dobry lub zły, grzeszny lub nienaganny. Bez przepisów prawa kwalifikacja taka jest niemożliwa. Jednakże nie można powiedzieć, że przed nadaniem prawa za pośrednictwem Mojżesza grzechu nie było. Naganny czyn zawsze był grzechem w oczach Bożych. Bóg zna dobro i zło, i jedynie On decyduje, co jest sprawiedliwe, a co niesprawiedliwe. Grzech istniał przed nadaniem prawa, ale nie zawsze grzech był przez ludzi jako taki rozpoznany. Wielki Apostoł rozumiał grzech jako moc obejmującą całe jestestwo człowieka, moc nakierowaną ku złemu i sprawiającą, że czyny człowieka są złe i niegodziwe.

Apostoł Paweł użył w wierszu 13. słowa: ἕλλογεῖται (pass. od ἕλλογέω – *liczyć, rachować*), które nie dość precyzyjnie wyjaśnia związek grzechu z prawem. Grzech istniał od Adama do Mojżesza, ale nie został on policzony tym, którzy grzeszyli, wszak nie mieli oni możliwości poznania grzechu. Nie znaczy to, że ominęła ich kara. Niezależnie od ludzkiego rozumienia postępowania człowieka przed nadaniem prawa, Bóg kwalifikował życie ludzi jako grzeszne i naganne. Gniew Boży ciążył nad światem. Karząca ręka Boża niejednokrotnie dotykała grzesznej ludzkości (np. rozproszenie budowniczych wieży Babel, potop). I nie można sądzić, że apostoł Paweł, uczony w Piśmie, świadectwa Pisma o nieszczęściach jakie spotykały ludzi, nie odczytywał jako opisy karzącego gniewu Bożego nad człowiekiem. O gniewie i karze Bożej Apostoł wspominał już w pierwszych rozdziałach, gdy pisał: „*Dlatego Bóg wydał ich na łup pożądlivości ich serc ku nieczystości (...). Bo wiemy, że sąd Boży słusznie spada na tych, którzy takie rzeczy czynią*” (1,24; 2,2). Wraz z rozwojem grzechu na świecie, także do Mojżesza obfite żniwo zbierała śmierć. Śmierć panowała nawet nad tymi, którzy nie popełnili takiego przestępstwa, wykroczenia (παράβασις), jakie popełnił Adam. Pierwszy człowiek nie przekroczył przykazania prawa objawionego na Synaju, lecz przykazanie dane w raju. Apostoł Paweł zdaje się kwalifikować przestępstwo Adama jako szczególnie naganne. Czy jest ono szczególnie naganne dlatego, że było ono pierwsze i że w nim potencjalnie zawarte są wszystkie inne? Na to pytanie nie można jednoznacznie odpowiedzieć. Jednakże nie ulega wątpliwości, że dla Pawła skutek grzechu Adama był dostrzegalny w historii ludzkości także do Mojżesza, chociaż nie było wówczas prawa Bożego. Adam popełnił grzech świadomie, ale ludzkość grzeszyła nieświadomie. Apostoł Paweł jednak napisał, że dlatego, że nie było prawa danego przez Boga, grzech się nie liczył. Podobna wypowiedź znajduje się już w rozdziale 4: „*Prawo pociągga za sobą gniew; gdzie bowiem nie ma prawa, nie ma też przestępstwa*” (Rz 4,15). Jednakże tu horyzont jest inny. Apostoł pisze o sytuacji człowieka wierzącego na przykładzie Abrahama. Ci, którzy polegają na prawie, są pod gniewem Boga. Wierzący polegają na obietnicy, a nie na prawie. Tam, gdzie nie ma prawa, tam nie ma przestępstwa, tam jest sprawiedliwość z wiary.

Cóż to znaczy, że grzech się nie liczył? Nie liczył się, a jednak nad światem zawisł gniew Boży¹⁶.

Bóg jest niezmienny. Niemożliwą jest rzeczą, aby święty Bóg zamykał oczy na ludzką niegodziwość. Apostoł Paweł nie opisuje sytuacji ludzkości od strony Boga, ale od strony prawnej. Nie ma prawa, nie ma przewinienia. Nie ma prawa Bożego, nie ma grzechu, chociaż w oczach Bożych on istnieje. Z perspektywy człowieka patrzenia na ludzką egzystencję, naganne życie jest nie rozpoznane jako naganne tak długo, dopóki człowiekowi nie zostanie dany probierz, przy pomocy którego może dokonać kwalifikacji swojego postępowania. Sytuację ludzi przed Mojżeszem opisuje także Apostoł w Rz 7,8.9, chociaż w nieco innej formie literackiej.

Apostoł Paweł pisze o grzechu jako czymś realnie występującym w dziejach ludzkości i egzystencji każdego człowieka. Istnieje on niezależnie od prawa. Znajomość prawa nie chroni człowieka od grzechu, ale prawo daje jego poznanie i dzięki prawu człowiek uświadamia sobie jego istnienie, jego zgubną moc oraz rozumie związek swojego grzesznego życia ze śmiercią. Jeśli śmierć panowała już od czasów pierwszego człowieka, to oznacza to, że również grzech rozkrzewiał się i że nad światem zawisł gniew Boży.

W wierszu 14. w końcowej jego części, apostoł Paweł pisze, że Adam jest typem, obrazem, przysłego, domyślnie: Adama. Wielki Apostoł pisząc te słowa miał na myśli Chrystusa, którego w odróżnieniu od Adama, ziemskiego człowieka, Apostoł nazywał niebieskim człowiekiem (1 Kor 15,47nn). Chrystus jest więc nowym, drugim, eschatycznym Adamem. Pawłowy $\acute{\omicron}$ μέλλοντος nie jest równoznaczny $\acute{\omicron}$ ἐρχόμενος z Ewangelii św. Mateusza 11,3. Mateuszowi $\acute{\omicron}$ ἐρχόμενος jest przyobiecany Mesjaszem, tym, który miał przyjść. Apostoł Paweł pisze zaś o Kimś przysłym, którego typem jest Adam. Właściwie pierwszy Adam jest antytypem drugiego Adama, bowiem jest jego przeciwieństwem¹⁷. Adam jest typem Chrystusa w tym sensie, że ludzkość jest solidarna z Adamem pod panowaniem grzechu i śmierci, a dzięki Chrystusowi solidarnie uczestniczy w łaskowości Boga.

Wiersz 15 i 16

<p>Ἄλλ' οὐκ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτως καὶ τὸ χάρισμα· εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον, πολλῶ μᾶλλον ἢ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι τῇ τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσεν.</p>

¹⁶ W starożytnym Kościele sądzono, że gniew Boży zawisł nad ludzkością z powodu grzechu pierwszych ludzi. Por. Wilckens U., dz. cyt. s. 317; Bultmann R., *Theologie des Neuen Testaments*, Berlin ³1959, s 251.

¹⁷ Nygren A., dz. cyt. s. 162.

Καὶ οὐχ ὡς δι' ἑνὸς ἁμαρτήσαντος τὸ δῶρημα· τὸ μὲν γὰρ κρίμα ἕξ ἑνὸς εἰς κατάκριμα, τὸ δὲ χάρισμα ἕκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα.

Jednakże inaczej jest z darem łaski aniżeli z przestępstwem; jeśli bowiem z powodu przestępstwa jednego wielu umarło, to daleko więcej dla wielu zaobfitowała łaska Boża i dar w łasce dzięki jednemu człowiekowi, Jezusowi Chrystusowi.

I nie tak jest z darem jak z przestępstwem jednego, bo z powodu jednego sądku potępieniu, łaska zaś usprawiedliwia wiele występków.

Apostoł Paweł wskazuje na różnice pomiędzy Adamem a Chrystusem, pomiędzy skutkami grzechu ziemskiego człowieka, a przyjściem i dziełem niebieskiego człowieka (οὐκ ὡς — οὕτως). Przez grzech Adama w sferę życia ludzkiego wkroczył grzech i zapanowała śmierć, i to niezależnie od prawa, który nadany został dopiero przez Boga za pośrednictwem Mojżesza. Dzięki przyjściu drugiego Adama, a więc Chrystusa, okazana została wszystkim ludziom łaska Boża. Jak na skutek przestępstwa, upadku (παράπτωμα) pierwszego człowieka wielu umarło, tak również przez jednego człowieka, lecz Człowieka niebieskiego, daleko obfitsza okazała się łaska Boga. Wszystko od czasu upadku pierwszego Adama aż do czasu drugiego Adama, Chrystusa naznaczone było piętnem przestępstwa pierwszego, ziemskiego człowieka. Nad światem zawisł gniew Boży, a śmierć zbierała obfite żniwo. Wraz z przyjściem Chrystusa okazana została (ἐπερίσσευσεν) ludzkości łaska Boża i dar łaski. Ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι – to eschatologiczny dar, wszak przyjście Chrystusa było wydarzeniem eschatologicznym (por. Hbr 1,1). Chrystus był tym, który miał przyjść (ὁ ἐρχόμενος), którego oczekiwano. Apostoł Paweł powiada, że Chrystus jest tym, który miał nastąpić po pierwszym Adamie, jako drugi, eschatyczny Adam.

Zwrot ἡ δωρεὰ ἐν χάριτι wskazuje na darmowość łaski okazanej grzesznej ludzkości w Chrystusie Jezusie.

W wierszu 16. Wielki Apostoł jeszcze raz opisał skutki grzechu pierwszego Adama i okazaną ludzkości łaskę w Chrystusie. I chociaż wiersz 16, podobnie jak 15, nie błyszczy pięknem języka greckiego, wszak brak w nim nawet orzeczenia, to jednak myśl w nim zawarta jest czytelna i jasna. Upadek Adama spowodował potępienie nie tylko Adama, lecz wszystkich jego potomków. Należy więc mówić o epoce potępienia (κατάκριμα), która trwała od upadku pierwszego człowieka do przyjścia Chrystusa. Wraz z przyjściem Chrystusa rozpoczął się nowy eon, czas usprawiedliwienia (δικαίωμα), wszak darem łaski Bożej jest usprawiedliwienie.

Apostoł Paweł w wierszach 15. i 16. zwraca uwagę na powszechność grzechu. Myśl o powszechności grzechu głęboko zakorzeniona była w judaizmie. W 4. Księdze Ezdrasza czytamy: „W rzeczywistości nie ma wśród tych, którzy się z niewiast rodzą nikogo, kto by nie postępował bezbożnie, a z żywych nikogo, kto by nie zblądził” (4 Ezd 8,35).

W Chrystusie jednak – pisze Apostoł – dla wielu okazana została łaska Boża. Znaczy to, że łaska Boża okazana została wszystkim. Jeden grzech spowodował także wtargnięcie grzechu w egzystencję wszystkich ludzi, grzechu, który nieustannie rodzi przestępstwa, ale okazana łaska i dar łaski Bożej przynosi usprawiedliwienie grzesznikom. Łaska Boża swym zasięgiem obejmuje cały świat opanowany przez grzech i śmierć.

Wiersz 17

Εἰ γὰρ τῷ τοῦ ἐνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσεν διὰ τοῦ ἐνὸς, πολλῶ μᾶλλον οἱ τὴν περισσεῖαν τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεᾶς* τῆς δικαιοσύνης λαμβάνοντες ἐν ζωῇ βασιλεύσουσιν διὰ τοῦ ἐνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Jeśli bowiem śmierć zapanowała z powodu przestępstwa jednego, to o wiele bardziej ci, którzy doznali łaski i przyjmują dar usprawiedliwienia, będą królować w życiu dzięki jednemu – Jezusowi Chrystusowi.

Apostoł Paweł w wierszu 17. nawiązuje do myśli zawartej w wierszu 12, w którym była mowa o wkroczeniu śmierci w ludzką historię. Podobnie jak w wierszu poprzednim Apostoł zwraca uwagę na konsekwencje upadku Adama i dzieła Chrystusa. Skutkom grzechu pierwszego człowieka przeciwstawiony został owoc zbawczego czynu Chrystusa.

Upadek Adama spowodował wtargnięcie śmierci w sferę ludzkiej egzystencji. Obecność jej nie jest statyczna i nie tylko dostrzegalne są jej skutki. Apostoł Paweł pojmuje ją jako wielkość obiektywną. Jej żądłem jest grzech. Podobnie jak grzech, niesie spustoszenie i zniszczenie. Śmierć panuje w tym świecie i zbiera nieustannie obfite żniwo. Moc jej rozpościera się nad wszystkimi ludźmi, gdyż wszyscy zgrzeszyli.

W sensie pozytywnym dzieło Chrystusa przewyższa skutki grzechu Adama. Apostoł Paweł używa tu zwrotu πολλῶ μᾶλλον (*wiele więcej, zdecydowanie więcej*), który odgrywa w Rz 5,12-21 bardzo ważną rolę. Przy jego pomocy przedstawiona jest inność i doskonałość dzieła Chrystusa. E. Käsemann za K. Barthem uważa, że jest on centralnym motywem całej perykopy¹⁸. Upadek Adama spowodował wtargnięcie śmierci, dzieło Jezusa zaś dało początek życiu. Udział w nim będą mieli ci, którzy wzięli obfitość łaski i dar usprawiedliwienia. Dość niejasny zwrot: ἐν ζωῇ βασιλεύσουσιν διὰ τοῦ ἐνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ należy interpretować w tym sensie, że dzięki Chrystusowi ci, którzy są teraz obdarowani łaską i usprawiedliwieniem, będą królować i mieć udział w przyszłym życiu. U apostoła Pawła spotykamy się z eschatologią realizującą się. Jednakże usprawiedliwieni z łaski partycypują już w przyszłym życiu. Jeśli są w Chrystu-

* Ψ, 0221, 330, 451, 2127, 2492, 2495 – τῆς δωρεᾶς καί

¹⁸ dz. cyt. 146.

się, mają udział w Jego dobrach, a więc również w życiu tu i teraz, w życiu, którego sprawcą jest Chrystus. Czas od Adama do Chrystusa – to eon śmierci, od Chrystusa zaś – to eon życia, chociaż śmierć nadal zbiera żniwo. Apostoł Paweł w 1. Liście do Koryntian pisał: „*Chrystus został wzbudzony z martwych i jest pierwiastkiem tych, którzy zasnęli ... On musi królować, dopóki nie położy wszystkich nieprzyjaciół pod stopy swoje. A jako ostatni wróg zniszczona zostanie śmierć... A gdy to, co skażone, przyoblecze się w to, co nie skażone i to, co śmiertelne, przyoblecze się w nieśmiertelność, wtedy wypełni się słowo napisane: Połknięta jest śmierć w zwycięstwie!*” (1 Kor 15,20.25.26. 54).

Wyjaśnienia wymaga zwrot: „*ci, którzy doznali łaski i przyjmują dar usprawiedliwienia*”. Nie może on być interpretowany w tym sensie, że Bóg według swojego upodobania jednych obdarza łaską, innych zaś pozbawia daru usprawiedliwienia. Nie znajdujemy w tym wierszu potwierdzenia nauki o predestynacji. Bóg chce, aby wszyscy ludzie byli zbawieni (1 Tm 2,4). Apostoł Paweł używa właściwie słowa λαμβάνοντες (part. pres.). Biorący dar łaski i usprawiedliwienia, a więc odpowiadający na dar Boży, będą mieć udział w życiu dzięki Chrystusowi, przez którego i w którym objawiła się sprawiedliwość Boża.

Wiersz 18

Ἦρα οὖν ὡς δι' ἑνὸς παραπτώματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς κατάκριμα, οὕτως καὶ δι' ἑνὸς δικαίωματος εἰς πάντας ἀνθρώπους εἰς δικαίωσιν ζωῆς·

Przeto jak przez jednego upadłego wydany został wyrok skazujący, tak dzięki sprawiedliwemu czynowi jednego, wszystkim okazane zostało usprawiedliwienie zapewniające życie.

Apostoł Paweł jeszcze raz w wierszu 18. powraca do myśli zawartej w wersecie 12. Wiersz 18. należy jednak traktować jako centralny, w którym Paweł pragnie zawrzeć sumę swoich wywodów na temat typologii Adam – Chrystus (Ἦρα οὖν – przeto). W nim Wielki Apostoł wyraźnie nawiązuje do zasadniczego tematu swojego listu, a mianowicie usprawiedliwienia z łaski dzięki zbawczemu dziełu Jezusa Chrystusa. Upadek Adama spowodował potępienie, dzieło Chrystusa przyniosło w darze usprawiedliwienie. Eon śmierci i potępienia zakończył się wraz z przyjściem Chrystusa. Cała ludzkość z powodu upadku Adama, dlatego że poprzez grzeszne postępowanie uczestniczy w grzechu pierwszego człowieka, postawiona jest w stan oskarżenia, lecz dzięki sprawiedliwemu czynowi Chrystusa uczestniczy w sprawiedliwości i życiu, które jest niezasłużonym darem łaskawego Boga dla grzesznej ludzkości.

Od Pana Jezusa Chrystusa w świecie obecny jest dar usprawiedliwienia, który jest wielkością obiektywnie istniejącą i posiada wymiar uniwersalny. I po raz kolejny Apostoł pisze, że wszystkim (πάντας) dany został dar usprawiedliwienia. Boża oferta dotyczy każdego. Bóg nie czyni wyjątków. Już wcześniej apostoł Paweł napisał (Rz 3,21.22), że teraz (νυνί) objawiona została sprawiedli-

wość Boża przez wiarę Jezusa Chrystusa dla wszystkich wierzących (διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς πάντας τοὺς πιστεύοντας). Nie ma bowiem różnicy (οὐ γὰρ διαστολή) .

Występujące w wierszu 18. słowo δικαίωμα nie przemawia za jego nie-Pawłowym pochodzeniem. Apostoł Paweł, jak wiadomo, bardzo często używa terminu δικαιοσύνη. Użyty został przez Apostoła termin δικαίωμα ze względu na słowo παράπτωμα. W wierszu 18. mamy więc piękny przykład paralelizmu przeciwstawnego.

Wiersz 19

ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἐνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί.

Jako przez nieposłuszeństwo jednego człowieka wielu stało się grzesznikami, tak dzięki posłuszeństwu jednego, wielu zostanie sprawiedliwymi.

Apostoł Paweł pragnie dokładnie i wyczerpująco omówić skutki grzechu Adama i dzieła Chrystusa. Przez nieposłuszeństwo Adama wielu stało się grzesznikami. „Wielu” (οἱ πολλοὶ = אֲרַבְרָבָּ) oznacza tu „wszyscy”. Wszyscy zgrzeszyli – pisze apostoł Paweł (por. Rz 3,23). Początkiem oraz istotą grzechu jest nieposłuszeństwo. Grzech Adama polegał na nieposłuszeństwie woli Bożej. Dzieło Jezusa jest wyrazem posłuszeństwa Bogu. Przez posłuszeństwo *wielu zostanie sprawiedliwymi*”. Usprawiedliwienie nie dokona się dopiero w przyszłości. Wierzący w Chrystusa dostępują już teraz usprawiedliwienia. Paweł ma na myśli tych wszystkich, którzy dopiero uwierzą w Chrystusa. Jak więc skutek nieposłuszeństwa Adama rozciąga się na wszystkich ludzi, tak skutek posłuszeństwa Chrystusa rozciąga się w przestrzeni i czasie. Jednakże ostatecznie usprawiedliwienie οἱ πολλοὶ dokona się, gdy nastanie koniec czasu. W Liście do Galacjan apostoł Paweł pisze: „*My w Duchu oczekujemy spełnienia się nadziei usprawiedliwienia z wiary*” (Ga 5,5).

Temat posłuszeństwa Chrystusa występuje dość często na kartach Nowego Testamentu. Znajdujemy go już w bardzo wczesnej tradycji. Wskazuje na to cytowany przez apostoła Pawła w Liście do Filipian hymn chrystologiczny. Czytamy w nim o Jezusie Chrystusie: „*Uniżył samego siebie i był posłuszny aż do śmierci i to do śmierci krzyżowej*” (Flp 2,8).

Ale także refleksja na temat posłuszeństwa Chrystusa występuje w młodszych warstwach nowotestamentowej tradycji chrystologicznej. Spotykamy się z nią na kartach ewangelii. Także autor Listu do Hebrajczyków (5,8.9) ma wiele do powiedzenia na temat posłuszeństwa Jezusa.

Wiersz 20 i 21

Νόμος δὲ παρεισῆλθεν ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα· οὐ δὲ ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις,

ἵνα ὥσπερ ἐβασίλευσεν ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, οὕτως καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ διὰ δικαιοσύνης εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν.

Prawo wkroczyło, aby rozkrzewił się występki; gdzie zaś rozmnożył się grzech, tam szczególnie zaobfitowała łaska.

Lecz jak grzech królował w śmierci, tak łaska zapanowała dzięki usprawiedliwieniu ku wiecznemu życiu przez Jezusa Chrystusa, naszego Pana.

Skutek dzieła Chrystusa w sensie pozytywnym przewyższa upadki i nieposłuszeństwa Adama. Paweł usiłował wykazać to już kilkakrotnie. Czyni to jeszcze raz w wierszu 20. Wspominając poruszoną już przez siebie myśl, że przez wkroczenie prawa pomnożył się grzech, pisze, że „gdzie rozmnożył się grzech, tam szczególnie zaobfitowała łaska”. Niezależnie więc od liczby grzechów, łaska nie tylko równoważy ogrom zła, lecz znacznie, nieskończenie go przewyższa. Łaska i dary Boga są niezmierzone i niewyczerpane. Gdzie grzech się rozmnożył, tam obfituje łaska usprawiedliwienia.

Łaska Boża obfituje i króluje przez usprawiedliwienie ku żywotowi wiecznemu. Usprawiedliwienie jest darem łaski i jej eschatologicznym znakiem.

Uwagi końcowe

Treść perykopy o pierwszym człowieku i Chrystusie można zobrazować następująco:

Adam – pierwszy człowiek	Chrystus – eschatyczny człowiek
czyn: nieposłuszeństwo	czyn: posłuszeństwo
skutek: panowanie grzechu i śmierci, potępienie	skutek: dar łaski, usprawiedliwienie i życie wieczne

Chrystus jest antytypem Adama, Adam zaś jako praojciec jest typem każdego człowieka, który znajduje się pod mocą grzechu i śmierci. I chociaż Apostoł w Rz 5,12-21 nie znajdujemy klasycznej postaci nauki o grzechu pierworodnym, to jednak jest w nim mowa o „solidarności” całej ludzkości ze względu na jej praojca, Adama, o jej losie pod panowaniem grzechu i śmierci¹⁹. Adam jest reprezentantem całego rodu ludzkiego, ojciec bowiem uosabia rodzinę. Ludzkość

¹⁹ Wilckens U., dz. cyt. s. 321n.

jakby stanowi jedność. I dzięki niej może też uczestniczyć w darach, które przez śmierć Chrystusa, eschatycznego człowieka, zostały dla niej wyjednane u Boga.